

Wprowadzenie

<https://doi.org/10.19195/2083-7763.10.1>

Problematyka bezpieczeństwa analizowana z perspektywy nauk społecznych staje się coraz popularniejszym polem badawczym. Przyczyn tego należy szukać, po pierwsze, w samej rzeczywistości społecznej. Obecne w niej różnorodne zagrożenia, jak wojny, ataki terrorystyczne, zagrożenia klimatyczne, epidemie, kryzysy finansowe, mają swój wspólny mianownik. Można go określać — za Ulrichem Beckiem — mianem społeczeństwa ryzyka, w którym to ryzyko staje się centralną kategorią zarówno obiektywnego stanu rzeczywistości, jak i jej doświadczenia. Można przeciwnie — za Frankiem Furedim i Barrym Glassnerem — mówić o kulturze strachu, medialnym, wyolbrzymionym konstrukcie, oderwanym od faktycznych i realnych niebezpieczeństw. Niezależnie od wybranych perspektyw nie ulega jednak wątpliwości, że poczucie bezpieczeństwa w społeczeństwach Zachodu zostało w ostatnich latach bardzo nadwyrężone. Rodzi to pytania o przyczyny tego stanu rzeczy, jak i sposoby zaradzenia temu kryzysowi.

Po drugie, istotność tematyki bezpieczeństwa wzrasta ze względu na aspekt prognostyczny. Zagrożenia mają często charakter potencjalny, w większości niezrealizowany, a jednocześnie cechują się znacznym wpływem już tu i teraz. Nowe problemy wymagają nowego opisu, stworzenia nowego aparatu pojęciowego, ewaluacji ich społecznych konsekwencji. Jak smog zmieni praktyki związane z życiem miejskim? W jaki sposób zmiana klimatyczna wymusi ograniczenie społecznych potrzeb, które jeszcze dziś uznajemy za podstawowe? W jakim zakresie społeczne konflikty zreorganizują funkcjonowanie zachodnich demokracji? Jakie zagrożenia dla prywatności niosą z sobą zmiany technologiczne w zakresie cyfryzacji? Jak do zwalczania nowych zagrożeń przygotowują się grupy dyspozycyjne? Te i inne pytania o przyszłość wymagają udzielenia odpowiedzi już dziś.

Trzeciej przyczyny rozwoju badań nad społecznymi kontekstami bezpieczeństwa należy szukać zarówno w samej teorii socjologicznej, jak i analizie (modelowej) społecznych struktur. Tematyka zagrożeń i bezpieczeństwa, nawet jeśli nienazwana wprost, *implicite* jest obecna w stanowiskach nurtu konfliktowego i funkcjonalnego. Poziomy rzeczywistości społecznej (mega, makro, mezo, mikro, jednostkowy) mają swój odpowiednik w poziomach bezpieczeństwa (międzynarodowe, regionalne, narodowe, wewnętrzne, lokalne, personalne), a wymiary struktury (klasowa, narodowa, demograficzna, ideacyjna, aksjonormatywna i inne)

w sektorowym ujmowaniu bezpieczeństwa (na przykład sektor militarny, polityczny, ekonomiczny, społeczno-kulturowy, ekologiczny). Tym samym tradycyjny aparat teoretyczny socjologii, po odpowiedniej transformacji, bardzo dobrze nadaje się do analizy rzeczywistości bezpieczeństwa. Należy tu dodać wysoką wrażliwość społeczną socjologów i zaawansowanie metodologiczne badań socjologicznych, co jeszcze bardziej wzmacnia jej pozycję w zakresie społecznego opisu kontekstów bezpieczeństwa.

Socjologiczna refleksja nad bezpieczeństwem była od samego początku jednym z istotniejszych kierunków badawczych, podejmowanych przez pracowników Instytutu Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Stąd zrodził się pomysł przygotowania numeru tematycznego „Forum Socjologicznego” o nazwie *Spoleczne konteksty bezpieczeństwa*. Prezentowane w niniejszym tomie artykuły są w przeważającej części pochodną referatów i dyskusji konferencyjnych, jakie w 2019 roku odbyły się w ośrodku wrocławskim. Mowa tu przede wszystkim o XXX Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Socjologia grup dyspozycyjnych. Pomiedzy teorią nauk społecznych a praktyką* (Wrocław, 9–10 maja), a także o XVII Ogólnopolskim Zjeździe Socjologicznym *Ja, My, Oni? Podmiotowość, tożsamość, przynależność* (Wrocław, 11–14 września). Na uwagę zasługują zwłaszcza dwie grupy zjazdowe: G65 „Od socjologii wojska i wojny do socjologii grup dyspozycyjnych i bezpieczeństwa” (Jan Maciejewski, Piotr Pieńkowski, Adam Kołodziejczyk), a także G72 „Socjologia (nie)bezpieczeństwa. Przepracow(y)wanie trosk o bezpieczeństwo w społeczeństwie morfogenetycznym” (Felicjan Byłok, Aneta Baranowska, Małgorzata Stochmal). Data ukazania się numeru zbiega się także z dziesięcioleciem istnienia Zakładu Socjologii Grup Dyspozycyjnych Instytutu Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Tom otwieramy artykułami o charakterze teoretyczno-metodologicznym. W pierwszym z nich, *Wybrane problemy metodologiczne dotyczące badań bezpieczeństwa*, nestor socjologii Janusz Sztumski skupia się na analizie pojęcia bezpieczeństwa, postulując jego konkretyzację. Dokonuje również opisu rozwoju cywilizacyjnego człowieka, w kontekście odpowiedzi na wyzwania stawiane mu przez środowisko naturalne i społeczne. Autor podejmuje dyskusję z koncepcją społeczeństwa ryzyka, a także przedstawia typologię zagrożeń i uwarunkowań ich postrzegania.

Juliusz Piwowarski i Łukasz Trzciniński w artykule *Metodologiczna tożsamość antropologii bezpieczeństwa. Prolegomena* zwracają uwagę na wyjątkowość sytuacji bezpieczeństwa w kontekście gatunkowej walki o byt. Odwołują się do powstającego nurtu antropologii bezpieczeństwa, wykorzystującego dorobek antropologii fizycznej, filozoficznej, religijnej i społeczno-kulturowej. Jako jej obszar badań określają kulturę bezpieczeństwa, której własną definicję autorzy zarysowują. Podejmują również zagadnienie relacji między naukami o bezpieczeństwie i naukami społecznymi.

Marek Gorzko w artykule *Kategoria poczucia bezpieczeństwa w świetle wybranych teorii socjologicznych* rozważa od strony teoretycznej relację między bezpieczeństwem i jego poczuciem. Sięga do analiz społeczeństwa ryzyka Ulricha Becka, połączenia między działaniami jednostkowymi a własnościami systemu społecznego według Mirosławy Marody, a także charakterystyki pewnych aspektów porządku interakcyjnego w ujęciu Ervinga Goffmana. Postuluje wyjście w badaniach empirycznych poza proste konstatacje o charakterze ilościowym na rzecz pogłębionych analiz poczucia bezpieczeństwa.

Tematem artykułu Tomasza Kołodzieja jest *Możliwość aplikacji modelu homo agens-institutionalist w badaniach policji*. Autor patrzy zatem na instytucję policji w perspektywie neoinstytucjonalizmu, proponując wykorzystanie modelu Piotra Chmielewskiego opartego na dziewięciu założeniach: subiektywność, uczenie się, emocje, intencjonalne działanie, racjonalność, oportunizm, ramy instytucjonalne, instytucje i organizacje, uczestnik kultury. Konsekwencją wykorzystania tego modelu jest wielowymiarowa analiza funkcjonowania policji i działań podejmowanych przez funkcjonariuszy.

Magdalena Fiternicka-Gorzko ocenia *Przydatność perspektywy biograficznej w badaniu grup dyspozycyjnych*. Argumentacja autorki oparta jest zarówno na тезach ogólnoteoretycznych, jak i na ilustracji empirycznej w postaci odwołania się do wywiadu z emerytowanym policjantem (wcześniej milicjantem). Dzięki przyjętej perspektywie możliwe jest uzyskanie trudno dostępnych danych, neutralizacja negatywnego wpływu terenu badawczego oraz dostarczenie materiału do formułowania płodnych hipotez.

Następną grupę artykułów tworzą badania nad makrosocjalnymi uwarunkowaniami bezpieczeństwa. Aleksandra Skrabacz w artykule *Migracje XXI wieku jako wyzwanie dla bezpieczeństwa Polski oraz Unii Europejskiej* rozważa, w jaki sposób współczesne procesy migracyjne oddziałują na społeczeństwa na poziomie narodowym oraz unijnym. Dokonuje rozległego przeglądu przyczyn migracji, a także wskazuje na ich pozytywne i negatywne skutki. W szczególności dotyczą one różnych obszarów bezpieczeństwa.

Robert Janik w artykule *EU cooperation in the field of security — wishful thinking or a real possibility* analizuje unijną współpracę w zakresie bezpieczeństwa. Z jednej strony możemy mówić o myśleniu życzeniowym, nierealistycznych oczekiwaniach, czego przykładem może być wiele niepowodzeń z przeszłości. Z drugiej współcześnie staje się ona realną możliwością, zwłaszcza w obliczu nowych zagrożeń. Współpraca ta może również mieć komponenty pozamilitarne.

Cyfrowy wyścig zbrojeń w erze ekspansji kapitalizmu nadzoru to przedmiot analizy Macieja Gurtowskiego. Autor podejmuje próbę rekonstrukcji koncepcji kapitalizmu nadzoru autorstwa Shoshany Zuboff. Stawia hipotezę o zagrożeniu dla bezpieczeństwa ontologicznego społeczeństw objętych cyfrowym wyścigiem zbrojeń, wywołanym przez podmioty walczące o bezpieczeństwo i dominację

na arenie międzynarodowej. W efekcie zamiast postulowanego postępu cywilizacyjnego i bezpieczeństwa, pojawiają się nowe rodzaje destabilizacji.

Maria Miczyńska-Kowalska i Olga Filipiak analizują *Bezpieczeństwo energetyczne w społeczeństwie ryzyka*. Punktem wyjścia autorek jest ewolucja rozwoju dyskursu ryzyka i jego globalny współczesny charakter. Rodzi to nowe wyzwania co do zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, czego przejawem jest choćby zainteresowanie wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii, w tym rozwój energetyki prosumenckiej. Dotyczy to zarówno Polski, jak i innych państw.

Tomasz i Andrzej Łuczyszynowie badają *Bezpieczeństwo społeczne i ekonomiczne jako elementy polityki gospodarczej państwa i ryzyka*. Zwracają uwagę na pomijanie problematyki bezpieczeństwa w niektórych decyzjach i dokumentach, mimo jej istotności. Wskazują na wagę bezpieczeństwa społecznego i rolę państwa jako jego gwaranta. Również zachowanie bezpieczeństwa ekonomicznego stało się jednym z głównych celów polityki państw. Wszystko to wiąże się z ryzykiem społecznym jako pochodną rozwoju.

Ostatni blok artykułów dotyczy konkretnych zagadnień związanych z grupami dyspozycyjnymi i bezpieczeństwem. Grzegorz Klein bada *Kształtowanie wizerunku wybranych grup dyspozycyjnych*. Współpraca z otoczeniem społecznym, użyteczność dobrego wizerunku dla procesu zapewniania bezpieczeństwa analizowana była na przykładzie Wojska Polskiego, Policji i Państwowej Straży Pożarnej. Zdaniem autora dobry wizerunek może wspomagać proces zapewniania bezpieczeństwa, co za tym idzie badania nad wizerunkiem grup dyspozycyjnych powinny być kontynuowane, możliwe jest również opracowanie syntetycznego katalogu korzyści.

Kornel Musiał w artykule *Analiza sytuacji zawodowej funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej* przedstawia wyniki własnych badań empirycznych o charakterze ilościowym. Zgodnie z nimi strażacy pozytywnie oceniają swoją instytucję, z wyjątkiem gratyfikacji finansowych, co skłania ich do podejmowania się dodatkowej aktywności zawodowej, rzadko zresztą związanej z określonymi statutowo celami instytucji do walki z ogniem. Jako tło historyczne przedstawiona zostaje geneza pożarnictwa polskiego.

Małgorzata Stochmal w artykule *Concerns extricate subjective agency of the members Volunteer Fire Department co-created by the benefactions of caring and generosity in the service of public safety* bada troski utrwalające podmiotowe sprawstwo członków Ochotniczych Straży Pożarnych. Podmiotowość prospołeczną autorka postrzega jako konstrukt predyspozycji podmiotu refleksyjnie działającego na rzecz dobra wspólnego poprzez rozliczne dary i podejmowanie czynów ofiarnych. Na podstawie badań empirycznych na ogólnopolskiej próbie 620 osób ukazano orientacje prospołeczne badanych.

Od wspomóżyciela do wroga — o doświadczeniach współpracy z policją z perspektywy rodzin osób zaginionych długotrwale to wnioski z badań Anety Urbaniak. Autorka opisuje problematykę zaginięć, przytaczając dane liczbowe ze źró-

deł oficjalnych i pozarządowych. Następnie na podstawie dwunastu wywiadów narracyjnych przeprowadzonych z bliskimi osób zaginionych opisuje problemy związane między innymi z przyjęciem zgłoszenia czy dalszą współpracą z funkcjonariuszami. Z perspektywy rodzin ogólne doświadczenia współpracy z policją należy uznać za negatywne.

Zygmunt Dudek w artykule *Etyka służby w grupach dyspozycyjnych — socjologiczne konteksty* spróbował spojrzeć na normatywne kształtowanie zachowania członków grup dyspozycyjnych na przykładzie policjantów. Autor zwraca uwagę na szczególne obowiązki wynikające z członkostwa w tej formacji, zarówno podczas pełnienia służby, jak i poza nią. Przywołuje kwestie kontrowersji etycznych związanych choćby z pracą operacyjną, a także przypadki naruszenia etyki zawodowej. Wskazuje na przydatność zasad etycznych w rozstrzygnięciu dylematów moralnych, a także postuluje większy nacisk na szkolenie w tym zakresie.

Przedmiotem analizy Roberta Pokleka była *Motywacja zawodowa funkcjonariuszy rozpoczynających pracę w więziennictwie*. W artykule zaprezentowane zostały badania empiryczne z zakresu struktury motywacji zawodowej, przeprowadzone w latach 2012 oraz 2017 wśród nowo przyjętych funkcjonariuszy Służby Więziennej. Zaobserwowano, że funkcjonariusze podejmujący pracę w Służbie Więziennej w roku 2017 charakteryzują się niższym poziomem motywacji w porównaniu z funkcjonariuszami przyjętymi w roku 2012. Przyczyną zdaniem autora należy szukać w ograniczeniach systemowych (zmiany w systemie emerytalnym służb mundurowych, zamrożenie podwyżek, spadek bezrobocia).

Małgorzata Pychner w artykule *Diagnoza potrzeb edukacyjnych w zakresie bezpieczeństwa osobistego w percepcji uczniów szkół podstawowych na przykładzie miasta powiatowego* prezentuje wyniki badań ankietowych zrealizowanych na próbie 238 osób, mających na celu zidentyfikowanie potrzeb i oczekiwań uczniów szkół podstawowych i gimnazjów wobec edukacji dla bezpieczeństwa. Autorce udało się zdiagnozować obszary o najwyższym i najniższym poziomie wiedzy respondentów, a także rozpoznać oczekiwania formułowane przez badanych.

Tradycyjnie w tomie zamieszczamy sprawozdania z istotnych wydarzeń naukowych.

Jan Maciejewski
Piotr Pieńkowski
Małgorzata Stochmal